

ЗАШТИТА ОСНОВНИХ ЉУДСКИХ ПРАВА ОСУЂЕНИКА И ДРУГИХ ЛИЦА ЛИШЕНИХ СЛОБОДЕ ПРЕМА ДОКУМЕНТИМА САВЕТА ЕВРОПЕ

***Апстракт:** У домену заштите основних људских права осуђеника и других лица лишених слободе запажено је настојање да се на међународном нивоу регулише и контролише поступање надлежних државних органа у оквиру појединих држава. Државе које се налазе у процесу економске транзиције, као чланице Савета Европе, у обавези су да предузму законске промене и реформе система кажњавања ради заштите основних људских права лица лишених слободе. Због тога је веома важно упознати се са најважнијим међународним стандардима и механизмима контроле поштовања људских права лица лишених слободе. За Републику Србију су посебно значајни међународни документи донети на нивоу Савета Европе и делатност Европског суда за људска права. Због тога је у раду анализиран садржај најважнијих међународних докумената о заштити људских права лица лишених слободе и указано је на неколико најзначајнијих пресуда из праксе Европског суда за људска права које су донете у случајевима кршења људских права и слободе лица лишених слободе.*

***Кључне речи:** људска права, осуђеници, међународни документи, Савет Европе, судска пракса Европског суда за људска права.*

Увод

Људска права поседујемо од момента рођења без обзира на пол, порекло или држављанство. Према тексту Опште повеље о људским правима (чл.1) „сви људи рођени су слободни, са једнаким достојанством и правима“. Људска права су загарантована сваком човеку на основу његовог постојања као човека, универзална су и неотуђива и не могу бити ограничавана од стране државе. Концепт људских права потиче из школе природног права, која се развијала под утицајем просветитељских филозофа 18. века. Поједине дефиниције људских

права указују на то да су људска права универзалне правне гаранције које штите појединце и групе против акција влада које спречавају остваривање фундаменталних слобода и људског достојанства.¹

Питање заштите људских права поставило се после Другог светског рата, пре свега због масовног кршења људских права у протеклом периоду и непостојања наднационалне супервизије. Прве гаранције поштовања људских права биле су прописане Међународном повељом људских права, која се састојала од Универзалне декларације о правима човека, Међународне конвенције о економским, социјалним и културним правима и Међународне конвенције о грађанским и политичким правима са Факултативним протоколима. Тако је на међународном нивоу почео да се изграђује систем заштите који обавезује државе потписнице међународних докумената на поштовање утврђених стандарда у овој области.

Људска права припадају и осуђеним лицима и другим лицима лишеним слободе. Сврха лишења слободе је, поред осталог, заштита друштва од криминалитета, а не нехумано поступање према лицима лишеним слободе. Лица лишена слободе, која се налазе на издржавању казне затвора или су у притвору не смеју бити лишена свог људског достојанства и права на хумано поступање са њима и поред тога што су им кроз законито изречену казну, односно због тога што су у притвору, ускраћена нека права и слободе. Због тога се сматра да је начин на који држава поступа са осуђеницима и другим лицима лишеним слободе симболично показује хуманост тог друштва и спремност да се поштују основна људска права.²

Најважније документе, који су на међународном плану установили и регулисали стандарде за хумано поступање са осуђеним лицима, донеле су Уједињене нације и Савет Европе.

Савет Европе је донео:

а) Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода³;

¹ Високи Комесар за људска права, Приручник о мониторингу људских права, неслужбени превод, поглавље I одељак Б, <http://www.goranmiletic.com/resources/MONITORING%20%20KOMPLET%20SRPSKI.doc>, приступ 28.09.2011.године

² Наташа Мрвић Петровић: Криза затвора, Војноиздавачки завод, Београд, 2007., стр. 353.

³ Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, измењене у складу са Протоколом број 11, протокола уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, Протокола број 4 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода којим се обезбеђују извесна права и слободе који нису укључени у Конвенцију и први Протокол уз њу, протокола број 6 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне, Протокола број 7 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, Протокола број 12 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода и Протокола број 13 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне у свим околностима, Службени лист

б) Европску конвенцију о спречавању мучења и нехуманих или понижавајућих казни или поступака из 1987. године⁴;

в) Европска затворска правила из 1987. године, ревидирана 2006. године⁵.

Уз наведене међународне документе, велики је број извештаја међународних и невладиних организација који детаљно указују на кршења људских права у затворима широм света као и на механизме за побољшање положаја осуђених лица у њима. Свакако најзначајнији за развој европског пенитенцијарног права и праксе су Општи извештаји које саставља и објављује Европски комитет за спречавање мучења и нечовечних или понижавајућих казни или поступака, после периодичних посета установама у којима се налазе лица лишена слободе. Значајна је и пракса Европског суда за људска права, која кроз појединачне решене случајеве показује да се морају поштовати основна људска права осуђеника.

1. Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода представља основни правни акт у оквиру Савета Европе којим се обезбеђује заштита људских права и основних слобода лица која се налазе у затвору или су по неком другом основу лишена слободе.

Конвенција је донета 1950. године, ступила је на снагу 1953. године а употребљена је са седам додатних протокола. Након измене у складу са Протоколом бр. 11 (Рим, 4.11.1950.)⁶ чланом 3 Конвенције, који говори о забрани

СЦГ – Међународни уговори бр. 9/2003 http://www.coe.org.rs/REPOSITORY/163_ekljp_-_tekst_konvencije.pdf, приступ дана 29.09.2011.год.

4 Закон о ратификацији Конвенције о спречавању мучења и нечовечних поступака и кажњавања, измењен и допуњен Протоколом 1 и Протоколом 2 уз Конвенцију, донет је 26.12.2003.године, „Службени лист СЦГ“, Међународни уговори бр. 9/2003

5 <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/EPR/EPRserbian.pdf>, приступ 30.09.2011. године

6 Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, измењене у складу са Протоколом број 11, протокола уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, Протокола број 4 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода којим се обезбеђују извесна права и слободе који нису укључени у Конвенцију и први Протокол уз њу, протокола број 6 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне, Протокола број 7 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, Протокола број 12 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода и Протокола број 13 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне у свим околностима, Службени лист СЦГ – Међународни уговори бр. 9/2003 http://www.coe.org.rs/REPOSITORY/163_ekljp_-_tekst_konvencije.pdf, приступ дана 29.09.2011.год.

мучења, предвиђа се да “Нико не сме бити подвргнут мучењу, или нечовечном или понижавајућем поступању или кажњавању”.

Конвенција је увела до сада најпотпунији систем заштите људских права кроз оснивање Европског суда за људска права. На овај начин се могућност обраћања суду, која је до тада била резервисана само за државе потписнице, проширила и на појединце, уз услов да је појединац претходно употребио сва расположива правна средства заштите пред националним судовима и да се суду обратио у року од 6 месеци од дана доношења последње правноснажне одлуке.

У пракси Европског суда за људска права најчешће је обраћање управо због непоштовања члана 3 Конвенције. Позивањем на овај члан, осуђено лице захтева да му се пружи заштита, ако су током поступка лишења слободе по законитом основу установљена кршења људских права, јер се нечовечно или понижавајуће поступање везује се за затворске услове живота. Радње мучења, нехуманог и понижавајућег поступања могу се степеновати по суровости којима се изазивају психо-физичка патња жртве, а представљају радње чињења, али и радње пропуштања затворске управе да реално процени утицај одређене мере или услова на личност лица лишеног слободе.

Често обраћање осуђених лица Суду довело до тога да се развију стандарди за тумачење израза попут »мучење« или »окрутно и нечовечно поступање или кажњавање«. Према ставу Суда за људска права, мучење представља свако намерно наношење велике физичке или психичке патње од стране сваке службене или овлашћене особе, према особи, појединцу кога држи у власти, односно особи која је лишена слободе, на краћи или дужи рок и која је подвргнута физичком или психичком насиљу. Мучењем се не сматра бол и патња која је уобичајена или је праћена легалном санкцијом.⁷

Још један битан принцип гарантован Конвенцијом је принцип забране лишења слободе и поштовање безбедности личности. Члан 5 Конвенције гарантује право на слободу и безбедност личности, при чему је наглашено да нико не може бити лишен слободе уколико нису испуњени одређени услови и уколико није спроведен законом прописан поступак. Услови за које Конвенција прописује у чл.5 ст.1 да обавезно морају да буду испуњени су следећи:

- да се ради о законитом лишењу слободе на основу пресуде надлежног суда;
- у случају законитог хапшења или лишења слободе због неизвршења законите судске одлуке или ради обезбешења испуњења неке законом прописане обавезе;
- у случају законитог хапшења или лишења слободе ради привођења лица пред надлежну судску власт због оправдане сумње да је

---

⁷ Велинка Гроздановић., Аленка Шелих.:»Жене и казна затвора», Правни факултет Свеучилишта у Ријеци, Ријека, 2001, стр. 57, наведено код Константиновић-Вилић, С.; Костић, М.: „Пенологија“, Свен, Ниш, 2006., стр. 36

извршило кривично дело или кад се то оправдано сматра потребно ради спречавања извршења кривичног дела или бегства након његовог извршења;

- у случају лишења слободе малолетног лица на основу законите одлуке у циљу васпитног надзора или законитог лишења слободе ради привођења надлежном органу;
- у случају законитог лишења слободе лица ради спречавања ширења заразних болести, као и законито лишење слободе душевно поремећених лица, алкохолочара, наркомана и скитница;
- у случају законитог хапшења или лишења слободе лица у циљу спречавања његовог уласка у земљу или против лица у поступку екстрадиције или депотрације.

Конвенцијом је предвиђен и принцип да се лицу које је ухапшено објасни разлог хапшења и подизања оптужнице на језику који разуме, да ће без задржавања и одлагања бити изведен пред судију или друго службено лице, да ће му се судити у разумном року и право лица неоправдано лишеног слободе да има право на накнаду штете.

2. Европска конвенција о спречавању мучења, нехуманих или понижавајућих казни и поступака

Европска конвенција о спречавању мучења, нехуманих или понижавајућих казни и поступака донета је 1987. године, ступила је на снагу 1989. године а наша земља је ратификована 2003. године. Ова Конвенција се разликује од Европске конвенције УН о људским правима јер детаљно уређује посебан механизам заштите затворенима од тортуре, нехуманог или понижавајућег поступања и кажњавања, па се може рећи да је у целости управљена као лицима која су лишена слободе.

Конвенцијом је установљен Европски комитет за спречавање мучења (ЦПТ) чији се стандарди односе на сва лица лишена слободе, која су у притвору, издржавају казну или се према њима примењују мере безбедности. Чланови Комитета имају право неограниченог приступа свим местима у којима се налазе лица лишена слободе, право да се слободно крећу унутар тих места и право да разговарају са особама лишеним слободе без присуства других лица. Ова права су наведена у члановима 2 и 8 Конвенције. Једина обавеза Комитета према земљи потписници је да обавести о посети коју намерава да учини. Свака држава чланица мора да пружи потребна обавештења Комитету и не сме да онемогућава рад Комитета.

После посете, Комитет саставља извештај о стању које је утврђено приликом приступа свим местима у којима се налазе лица лишена слободе. Једном годишње, извештај о стању затвора у Европи се подноси Комитету

министара и јавно се објављује. На овај начин, утиче се на затворску праксу у европским земљама ради побољшања услова живота и третмана у затворима и ради поштовања људских права затвореника.

Конвенција установљава још једно важно правило: гарантује се поверљивост информација. Члан 11 прописује да су „информације, које Комитет прикупи приликом посете, извештаји и консултације са страном уговорницом, поверљиве природе“. Никакви лични подаци не смеју да се објаве без изричитог пристанка особе о којој је реч. Комитет може, ако се са тим сагласи две трећине чланова, да да изјаву за јавност која се односи на неко питање које је постављано.

Већина стандарда које успоставља Комитет, упркос правној необавезности, има велики фактички значај у правној пракси европских држава. Овај сет стандарда се стално допуњује стварањем нових препорука, чиме се државе потписнице индиректно обавезују да континуирано разматрају нове законодавне и практичне могућности реформи.

3. Општи извештаји Европског комитета за спречавање мучења и нечовечних или понижавајућих казни или поступака (СРТ)⁸

Стандарди Европског комитета за спречавање мучења су детаљнији у односу на оне који су садржани у међународним актима ОУН и Савета Европе. Ови стандарди су формиulisани у облику смерница које се односе на полицијски притвор, затвор, обуку особља за спровођење закона, пружање здравствених услуга у затворима, стране држављане лишене слободе према законима о странцима, присилни смештај у психијатријске установе, малолетнике и жене лишене слободе.

У Другом Општем извештају (1992. година) прецизирају се и одређене одредбе које се односе на затвор и третман затвореника у самој институцији. Наиме, трајно се инсистира на изградњи конструктивних односа између затвореника и особља, у циљу мањег степена насилних инцидената и злостављања које може да се појави. Предложено је да се уведе правилна едукација особља и стручно оспособљавање за вршење дужности у складу са захтевима поштовања основних људских права осуђених лица чиме је задовољена гаранција против злостављања.

У циљу смањења могућих конфликта, инсистира се и на садржајнијем програму активности затвореника, било да је реч о образовним програмима или спортским активностима, које мора да буде предвиђено у трајању од најмање сат времена свакодневно и да се примењује на све осуђенике. Контакт са спољним светом је препоручљив у циљу одржања породичних и пријатељских односа затвореника са особама које су им драге.

⁸ СРТ/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2010, <http://www.cpt.coe.int/lang/srp/srp-standards.pdf>, приступ 30.09.2011.

Прописује се и обавезно обезбеђење минимума основних услова за живот, где се најпре наводи стварање основних хигијенских услова и могућност коришћења купатила.

Примена силе према затвореницима је изузетак и стручне службе треба да поштују стандарде којима се спречава злостављање, а обавезне су и сталне едукације особља које долази у контакт са осуђеним лицима. Интервенција затворског особља у случају међусобног малтретирања осуђеника мора да буде умерена на правремено уочавање и спречавање.

Овај Извештај заправо позива државне власти да посредују у интегрисању суштине људских права у практичну обуку, у сврху контролисања ситуација са високим ризиком.⁹

Здравствена заштита и здравствене услуге у затворима предмет су *Трећег Општег извештаја из 1993. године*, у коме су прописани принципи, као на пример: доступан приступ лекару, право на једнакост неге, поштовање пацијентовог пристанка и поверљивости и сл.

Седми Општи извештај из 1997. године бави се одредбама које се односе на стране држављане лишене слободе као и на смештајне услове и живот осуђених лица у оквиру установе где издржавају казну. Критикује се пренасељеност затвора, смештајни недостаци, немогућност одржавања хигијене, недоступност природне светлости и свежег ваздуха у собама у којима су смештена осуђена лица, примена непотребних мера којима се осуђеници понижавају (присиљавање осуђеника да стоје лицем окренути према зиду, погнуте главе, руку склопљених на леђима и сл.).

Начин присилног смештаја у психијатријске установе лица лишених слободе којима је неопходан лекарски третман и нега садржан је у *Осмом Општем извештају из 1998. године*.

Девети Општи извештај из 1999. године указује на низ гаранција које се односе на малолетна лица лишена слободе и на услове који треба да се примењују у поправним домовима за малолетне извршиоце кривичних дела. Комитет је као приоритет поставио утврђивање чињенице да ли се малолетници намерно подвргавају злостављању и, као превенцију ове појаве, одвојен смештај малолетних од одраслих извршилаца кривичних дела. Такође, Комитет је указао на неопходну доступност образовних садржаја, спортских активности професионалне обуке, рекреације и других корисних активности, које се реализују под надзором едукованог особља.

Десети Општи извештај из 2000. године посвећен је регулисању издржавања казне жена које су лишене слободе. Затворенице представљају релативно малу групу у популацији особа лишених слободе, па постоји бојазан да се самим тим мало пажње посвећује њиховим условима живота и третману који

⁹ Слободанка Константиновић Вилић, Миомира Костић: „Пенологија“, Свен, Ниш, 2006., стр. 44

добијају у институцији у којој се налазе. Комитет препоручује да затворенице морају да буду смештене у за њих сигурно и пристојно затворско окружење. Посебно је важан и однос који према затвореницама има особље установе у којој се налазе, јер је, по извештајима Комитета, управо ова релација најопаснија да до злостављања и/или да настане опасност по телесни и психички интегритет затвореница. Интересантно је да овај Извештај регулише и питање боравка затвореница са децом у установи у којој издржавају казну. Предложено је да се питање дужине времена које ће беба боравити са мајком после порођаја цени у зависности од интереса сваког детета понаособ, уз напомену да третман које дете добија у затвору мора да буде једнак третману који би му био пружен да се не налази у затвору крај мајке.

Однос између особља и затвореника, насиље које се испољава међу затвореницима, попуњеност и условност затвора, регулисање одељења високе безбедности и третман осуђених на доживотну робију предмет су регулисања *Једанаестог Општег извештаја из 2001. године*. Препоручено је да се у одељењима максималне безбедности примењује посебан режим и примена одређених ограничења према осуђеницима, због ризика од нечовечног поступања захтева стално преиспитивање одлуке о распоређивању. Затварање осуђеника у самицу предвиђено је као изузетак, јер се и овакво затварање, под одређеним условима, може квалификовати као нечовечно или понижавајуће поступање.

У *Дванаестом Општем извештају из 2002. године* разрађују одредбе о притвору. Ове одредбе се односе на начин испитивања осумњичених, обавезу поштовања сигурности и безбедности лица које се налази у притвору, обавезу да се лице упорза са својим правима на језику јоји разуме, али и да је дужност полиције да на минимум сведе могућност ризика од застрашивања и физичког злостављања.

4. Европска затворска правила

Европска затворска правила представљају детаљан систем правила за заштиту лица лишених слободе у европским земљама, упркос чињеници да немају легислативни карактер, већ је њихова примена гарантована кроз активност Европског комитета за сарадњу у области извршења казне затвора. Иако непоштовање Правила не представља кршење чл.3 Европске конвенције о људским правима, њихова имплементација у националним законодавствима држава потписница и практична примена доказују да државе потписнице поштују правила о људским правима која произилазе из Европске конвенције.¹⁰

Правила су усвојена 1987. године, а ревидирана 2006. године, а циљ доношења био је да се успоставе заједнички принцип кривичне стратегије међу државама – чланицама Савета Европе у вези са затворским третманом и управом затворских установа.

¹⁰ Слободанка Константиновић Вилић, Миомира Костић., op.cit. стр. 39.

Ревидирана Европска затворска правила садрже следећих девет целина који се односе на основне принципе, прописивање услова за затварање, очување здравља осуђеника, одржавање реда у установи, управу и затворско особље, инспекцију и надзор, притворенике, циљ режима за затворенике и допуну правила.

У оквиру „Општих принципа“ (у првом делу *Правила*) наведено је девет основних принципа:

- Поштовање људских права осуђеника;
- Лица лишена слободe задржавају сва права која им нису законито одузета:
- Ограничења права су минимална и у оквиру потребног, а сразмерна су легитимном циљу који се жели постићи;
- Затворски услови којима се угрожавају људска права не могу се оправдати недостатком материјалних средстава;
- Живот у затвору треба да буде што је могуће приближнији позитивним аспектима живота у заједници;
- Сви затвори треба да буду тако уређени да омогућавају реинтерграцију у слободно друштво лица која су била лишена слободe;
- Треба подстицати сарадњу са службама социјалне заштите и учешће цивилног друштва у животу затвора;

Особље затвора врши важну јавну функцију и њихов одабир, обука и услови рада треба да им обезбеде одржавање високих стандарда у бризи о затвореницима;

Над свим затворима се врши редовна инспекција од стране државе и надзор од стране независног тела.

Сви наведени принципи односе се на лица којима је одговарајући правосудни орган одредио притвор, на лица која су на основу осуђујуће пресуде лишена слободe, као и на лица која се у привору или затвору налазе из било којих других разлога. Предвиђено је и одвојено издржавање изречене казне затвора за малолетнике као и за лица која пате од психичких обољења и чије здравствено стање не дозвољава боравак у затвору.

Други део Правила односи се на услове издржавања казне затвора, а као основно правило наводи да ни једна особа неће бити примљена у затвор или држана у затвору без правноснажне пресуде донете у складу са домаћим законодавством. Смештај затвореника треба да буде што ближи њиховом месту становања, у циљу социјалне рехабилитације, уколико је то изводљиво и у складу са принципом сигурности, а у циљу премештања у други затвор/ установу неопходно је прибавити и сагласност осуђеног лица. Овај део *Правила* такође посвећује пажњу и минимуму стандарда затворских услова (хигијена затвореника, одевање, исхрана, давање правних савета, контакту са спољним

светом, радом у затворској установи, образовању, спортским активностима, слободи мишљења и религије, праву на информисаност и сл.)

Прописују се и права странаца, којима се, уколико се нађу у затвору, поред комуникације на језику који разумеју, мора обезбедити комуникација са дипломатским или конзуларним представницима своје земље. Уколико се догоди да осуђено лице нема дипломатско или конзуларно представништво у земљи у којој је ухапшено, или је реч о лицима која имају статус избеглица или апатрида, мора им се омогућити контакт са дипломатским или конзуларним представништвом државе која води рачуна о њиховим интересима или са међународном организацијом чији је задатак да служи интересима оваквих категорија лица.

Здравствена заштита лица лишених слободe обухваћена је *Трећим делом Правила*, при чему је основни принцип да ће затвореници имати приступ здравственим установама (здравствене, психијатријске, хируршке) које су на располагању, без дискриминације на основу свог правног статуса. У сваком затвору неопходно је да постоји најмање један лекар опште праксе, стоматолог и офталмолог, као и особље које је адекватно обучено за пружање здравствене заштите.

Једно од веома битних питања јесте и одржавање реда у затвору (*Четврти део Правила*) где треба водити рачуна о условима одржавања реда, сигурности и дисциплине, а затвореницима се треба осигурати животни услови у којима ће се поштовати људско достојанство. Интересантно је да се у овом одељку Правила управо инсистира на комуникацији између затвореника и затворских службеника о начинима боље организације одржавања реда у самом затвору. Мере сигурности које се предузимају према затвореницима како би се спречило њихово евентуално бекство су на минималном могућем степену: осигурање које се обезбеђује физичким препрекама и другим техничким средствима биће праћено и динамичним особљем које те затворенике познаје и држи под својим надзором.

Прописане су такође дисциплинске процедуре и механизми који се примењују у крајњој нужди, док је управа затвора дужна да, уколико је то могуће, користи механизме ресторативне правде и медијације у циљу решавања спорова са и међу затвореницима.

Затворско особље је дужно да се уздржава од примене силе, осим ако није реч о самоодбрани, случају покушаја бекства, пружању активног или пасивног отпора прописаном реду у установи. У наведеним случајевима, иако је реч о примени силе, не смеју се примењивати лисице и окови. У циљу максималног непримењивања сила, затворско особље не сме да носи оружје у затворском кругу.

Пети део Правила односи се на управљање затвором и на затворско особље. Затворима ће се управљати у етичком контексту којим се признаје

обавеза људског поступања са свим затвореницима, уз поштовање људских права сваког затвореника. У циљу остваривања овог начела, надлежни органи ће, приликом избора нових службеника, ставити нагласак на интегритет, човечност, професионални капацитет и могућност извршавања комплексних задатака из којих се њихова дужност састоји. Управа затвора је дужна да особљу обезбеди усавршавање знања и професионалних капацитета, кроз одговарајућу обуку.

У оквиру инспекције и вршења надзора (*Шести део Правила*) предвиђено је да ће услове боравка у затвору и начин поступања са затвореницима пратити независни органи, који ће своје закључке и препоруке учинити доступним јавности.

Седми део Правила односи се на лица која се налазе у притвору. Притвореници су, у смислу Правила, особе којима је одлуком суда одређен притвор пре судског поступка, пре доношења осуђујуће пресуде или пре изрицања казне. Правила детаљније прописују какав приступ према притвореницима треба да буде, смештај притвореника, радно ангажовање и контакт са спољним светом.

Циљ режима за затворенике (*Осми део Правила*) има за циљ да им се омогући да по изласку из затвора живе одговорно и без криминалног понашања, као и припрему за отпуст и саму процедуру отпуштања из затвора.

5. Заштита права осуђених лица кроз праксу Европског суда за људска права¹¹

Пракса подношења тужби и пружања заштите од стране Европског суда за људска права функционише од 1.11.1998. године. Право на подношење тужбе овом суду имају осуђена лица која претходно нису добила задовољавајућу судску заштиту у својој држави. Одлука суда обавезује државу потписницу и могуће је да она буде материјално обавезана.

Пракса Европског суда везује се најчешће за повреду следећих права гарантованих Европском конвенцијом о људским правима: права на живот (чл. 2), на забрану мучења, нехуманог и понижавајућег поступања (чл. 3), права на приватност, посебно у погледу цензуре преписке и одржавања породичних односа (чл. 8) и права на правно средство (чл. 13).

а) Заштита права на живот притворених и осуђених лица

Одговорност државе постоји када је притвореник лишен живота због бруталног поступања државних органа (*случај Великова против Бугарске, 2000.*¹²)

¹¹ За више видети: Жил Дитертр: „Изводи из најзначајнијих одлука Европског суда за људска права“, ЈП Службени гласник, Београд, 2006., стр. 55 – 74.

¹² Пресуда Европског суда за људска права, случај *Velikova v. Bulgaria*, представка бр. 41488/98, <http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Velikova%20v%20Bulgaria.pdf>, приступ 30.09.2011.године

и када притворенику није пружена одговарајућа правовремена медицинска нега услед чега је дошло до смрти (*Ангелова против Бугарске, 2002.*¹³)

Држава је одговорна у случајевима када смрт притвореника наступи под непознатим околностима када не може да пружи убедљива објашњења и конкретне доказе да је све учињено како би се предупредила смрт притвореника који се налази под њеном бригом (*Танли против Турске, 2001*¹⁴.)

У случају *Пол и Одри Едвардс против Уједињеног Краљевства (2002.)*¹⁵ суд је државу прогласио одговорном због тога што је притвореника сместила у исту ћелију да душевно болесним, изразито агресивним, насилним лицем које је убило притвореника. Затворске власти су морале да знају за могућност напада и биле су дужне да га спрече.

У случају да је лице када је одведено у полицијски притвор било здраво, а установи се да је при отпуштању из притвора повређено или је умрло у притвору, дужност државе је да пружи веродостојно обавештење како су настале повреде односно како је поступано према лицу које је умрло у притвору. Држава је одговорна уколико не пружи уверљива објашњења (случај *Салман против Турске, 2000*)¹⁶.

б) Забрана мучења, нечовечног и понижавајућег поступања

Случај *Ћермановић против Србије*¹⁷: Душан Ћермановић је у представи навео да је лечење које му је пружено током боравка у притвору било неадекватно као и да је дужина трајања притвора у преткривичном поступку била прекомерна. За време боравка у притвору, имао је озбиљне здравствене проблеме (хепатитис Ц), опште погоршање здравственог стања због дужине боравка у притвору и због штрајка глађу који је отпочео. Пошто је након пребацивања у затворску болницу одбио да буде подвргнут испитивањима, Суд је закључио да до повреде чл.3 Конвенције није дошло. Што се тиче повреде чл. 5 Конвенције који се односи на дужину трајања поступка, Суд је утврдио да је до повреде дошло, зато што је

---

13 Пресуда Европског суда за људска права, случај *Anguelova v Bulgaria*, представка бр.38361/97, пресуда од 13.06.2002, <http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Anguelova%20v.%20Bulgaria.pdf>, приступ 30.09.2011.године

14 Пресуда Европског суда за људска права, случај *Ttanli v. Turkey*, представка бр. 26129/95, пресуда од 10.4.2001 [одељак III], http://www.rechtsveven.info/Content/Menneskerett/CaseLaw/Resumes/95_026129.html, приступ 30.09.2011.године

15 Пресуда Европског суда за људска права, случај *Paul and Audrey Edwards v United Kingdom*, представка бр. 4647/99), http://www.lcor.com/1315/?form_1155.replyids=504, приступ 30.09.2011.године

16 Пресуда Европског суда за људска права, случај *Salman v. Turkey*, представка бр. 21986/93, пресуда од 27.06. 2000., <http://www.humanrights.is/the-human-rights-project/humanrightscasesandmaterials/cases/regionalcases/europeancourtofhumanrights/nr/644>, приступ 30.09.2011.године

17 Пресуда Европског суда за људска права од 23.2.2010., http://www.cedem.me/fajlovi/editor_fajlovi/projekti/Odabrani_slucajevi_iz_prakse_ES_za_LJP.pdf, приступ 30.09.2011.године

национално законодавство терет доказивања пребацило на притвореника који је морао да доказује да постоје услови за пуштање на слободу (укупно трајање притвора у преткривичном поступку и након поништења донетих пресуда износио је две године и два месеца).

Случај *Иванчук против Пољске*¹⁸: Понижавајуће поступање припадника обезбеђења према притворенику без ранијег криминалног досијеа и доброг понашања, који је изразио жељу да гласа. Одобрење за гласање било је условљено његовим пристанком на лични претрес, при чему су га исмевали, вербално понижавали, тражили да се скине го, па када је то одбио, враћен је у ћелију и није му било дозвољено да гласа.

Случај *Пантеа против Румуније (2003.)*¹⁹: Осуђеник је смештен у ћелију са повратницима, која је названа “ћелија са опасним затвореницима”; они су га везали и тукли, а затворски чувар му није одмах притекао у помоћ. Касније му је наложено да се врати у исту ћелију, а лекарски преглед је показао постојање великог броја повреда

Случај *Бензан против Хрватске (2002.)*²⁰ завршио се поравнањем у коме се хрватска влада обавезала да реновира крило “Б” затвора у Лепоглави, исплати накнаду од 12.000 евра на име претрпљене штете и трошкова поступка. Подносилац представке се жалио на услове живота у затвору: ћелија димензија 3,5x1,6 м, без санитарних уређаја, са лошом изолацијом, slabим осветљењем на таваници, крвавим мадрацем; у затвору је била лоша храна; у ћелији је био још један осуђеник; није добијао медицинску помоћ, затворски службеници су лоше поступали и није могао да контактира са социјалним радницима.

У случају *Калаишњиков против Русије (2002.)*²¹ подносилац представке жалио се на услове у притвору и затвору: у ћелију од 17 м² са 8 кревета била су смештена 24 притвореника; морали су да спавају на смену; ћелија је била претопла или прехладна; светло је стално горело; а особу која користи тоалет могли су сви да виде. Сто на који су стављали храну био је један метар удаљен

18 Пресуда Европског суда за људска права, случај IWANCZUK V. POLAND, пресуда од 15.11.2001., <http://www.cartercenter.org/des-search/des/Cases/Right%20to%20Security%20of%20the%20Person/Iwanczuk%20v.%20Poland.pdf>, приступ 30.09.2011.године

19 Пресуда Европског суда за људска права, случај Pantea v. Romania, представка бр. 33343/96, пресуда од 03.06.2003, http://www.pict-pcti.org/news_archive/03/03jun/ECHR_060303.htm, приступ 30.09.2011.године

20 Пресуда Европског суда за људска права, донета 8.11.2002., представка бр. 62912/00, <http://sljeme.usud.hr/usud/prakES.nsf/Praksa/F4F81EA8B0B84406C125736800345CE4?OpenDocument>, приступ 30.09.2011.године, http://www.cedem.me/fajlovi/editor_fajlovi/projekti/Odabrani_slucajevi_iz_prakse_ES_za_LJP.pdf, приступ 30.09.2011.године

21 Пресуда Европског суда за људска права, представка бр. 47095/99), пресуда од 15. јула 2002., http://www.bgcentar.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=734%3AAlanjnikov-protiv-rusije-&catid=83&Itemid=137, приступ 30.09.2011.године

од ВЦ шоље, у ћелији је било доста гамади. Суд је стао на становиште да су услови у затвору неприхватљиви и да постоји повреда чл. 3 Конвенције.

Европски суд за људска права се у пресуди у случају *Кудла против Пољске* (26.10.2000.)²² изјаснио да држава мора повести рачуна о томе да услови у којима борави затворено лице буду у сагласности са његовим људским достојанством. Такође, треба водити рачуна да га начин и методе мера које се предузимају не излажу болу или тегоби која по интензитету прелази неизбежни ниво патње коју подразумева лишавање слободе. У условима који су карактеристични за затвор, здравље и добробит осуђеника треба да буду адекватно заштићени тако што ће му се, између осталог, обезбедити неопходна медицинска помоћ.

У случају *Доугоз против Грчке*²³, предлагач који је осуђен због коришћења дроге, пуштен је из казнене установе и задржан је у притвору. Он се жалио на услове у притвору: прљава и претрпана ћелија, без санитарнија и кревета, готово без топле воде, свежег ваздуха и дневног светла, такође без дворишта. Због пренатрпаности ћелије није могао да чита. Суд се изјаснио да услови у притвору (пренатрпаност, неадекватно грејање, лоши санитарни услови, недовољан број лежајева, негодговарајућа исхрана, немогућност за рекреацију и остваривање контакта са спољним светом) могу да доведу до нечовечног и понижавајућег поступања, што се у овом случају и догодило.

У случају *Муисел против Француске* (2001.)²⁴ подносилац представке је лечен од хроничне лимфатичне леукемије хемотерапијом и на путу до болнице и у току давања терапије везиван је ланцима и лисицама за кревет, због чега је самоиницијативно прекинуо лечење. Суд је закључио да постоји одговорност државе јер ограничења која су практикована приликом његовог транспорта нису била сразмерна опасности коју је он као осуђено лице представљао. Нечовечно поступање је постојало због пропуста државе да поштује достојанство болесника.

У случају *Хенаф против Француске* (2003.)²⁵ суд је установио да подносилац представке који је због операције превезен у болницу, није представљао посебну опасност и да нису биле неопходне мере везивања лисицама или у

---

22 Пресуда Европског суда за људска права, случај KUDLA v. POLAND, представка бр. 30210/96, пресуда од 26.10. 2000., http://www.law.syr.edu/media/documents/2009/3/Kudla_v_Poland.pdf, приступ 30.09.2011.године

23 Пресуда Европског суда за људска права, случај Dougoz v. Greece, представка бр. 40907/98, пресуда од 06.03.2001., <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3deb8d884.html>, приступ 30.09.2011.године

24 Пресуда Европског суда за људска права, случај MOUISEL v. FRANCE, представка бр. 67263/01, пресуда од 14.11.2002., http://www.univie.ac.at/bimtor/dateien/ecthr_2003_mouisel_vs_france.doc, приступ 30.09.2011.године

25 Пресуда Европског суда за људска права, случај HÉNAF v. FRANCE, представка бр. 65436/01, пресуда од 27.11.2003., <http://eu.vlex.com/vid/case-of-henaf-v-france-26822303>, приступ 30.09.2011.године

болници везивања за болнички кревет, с обзиром на његове године и раније понашање током издржавања казне. Суд је закључио да су примењене мере биле неоправдане и да треба ставити ван закона праксу везивања затвореника за болнички кревет.

Повреда чл. 3 Конвенције постоји и у случају *Прајс против Уједињеног Краљевства (2001.)*²⁶. Осуђена, тешко хендикепирана особа (рођена без удова) и са тешким обољењем бубрега, због непоштовања суда била је осуђена на казну затвора од седам дана. Њена се болест погоршала у условима боравка у хладној ћелији, а због неадекватних услова, била је принуђена да физиолошке потребе обавља уз помоћ мушких чувара који су је стављали на WC шољу, што је она доживела као понижење, иако није било намере да се понизи. Суд је у овом случају закључио да постоји повреда чл. 3 Конвенције због пропуста надлежних власти (судске и затворске) да се испитају могућности извршења казне. Повреда наведеног члана постоји и због непостојања адекватних услова за смештај и негу физички хендикепиране особе у затворским условима.

Поставља се питање да ли би принудно храњење осуђених лица која штрајкују глађу могло да представља повреду чл. 3 Конвенције. Један став је да ако је принудно храњење предузето да би се спасио живот, нема повреда чл. 3 јер се поступа оправдано са циљем заштите приоритетног права на живот, док се други став заснива на дужности затворских власти која се своди само на обавези да осигурају храну и воду, али не више од тога. Принудно храњење осуђеника који штрајкују глађу не сме се предузети самоиницијативно, већ само на основу наредбе управника установе по претходно добијеном извештају лекара који налаже примену ове мере као неопходне за спасавање живота осуђеног лица.

в) Повреде приватности и других права

Право на поштовање приватности кореспонденције (пошта, телефонски разговори, позивани телефонски бројеви, телепринтерска комуникација) односи се углавном на контакте затвореника са адвокатима и прислушкивање. Примери судских одлука где је суд установио кршење тих права односе се на цензурисање поште коју су затвореници слали медијским личностима, цензуру писма које је адвокат послао клијенту, спречавање преписке, читање писама са поверљивим информацијама и сл.

Прва пресуда у којој је Србија оглашена одговорном због кршења људских права осуђених лица донета је због повреде претпоставке невиности у судском поступку (чл. 6 ст. 2 Европске конвенције, случај Матијашевић против Србије,

²⁶ Пресуда Европског суда за људска права, случај Price v. UK, пресуда од 10.07.2001., <http://www.minorityrights.org/2680/minority-rights-jurisprudence/price-v-uk.html>, приступ 30.09.2011.године

2006.)²⁷ иако се подносилац представке позивао на више основа (услови у затвору, понижења којима је био изложен, повреда тајности преписке и сл.).

Закључак

Институција за заштиту људских права су врло брзо оправдале своје постојање, а неке од њих су временом развиле одређени степен аутономије у односу на национално право, гарантујући остварење индивидуалних права на наднационалном нивоу.

Значај примене међународних стандарда за извршење кривичних санкција је велики и несумњив. Ови стандарди морају бити поштовани како од стране државних органа који прописују и извршавају кривичне санкције, тако и од стране осуђених лица, како би се остварили циљеви прописивања и изрицања кривичних санкција.

Ратификацијом међународних докумената који се примењују на заштиту људских права, па и права лица лишених слободе, осавремењено је и хуманизовано домаће право области извршења кривичних санкција. Овакав третман има за циљ да лица која су лишена слободе до изласка на слободу схвате штетне последице свог дела, да поправе своје понашање, да се прилагоде условима живота са другим људима као и да науче да поштују прописана правила како би се поново интегрисали у друштво и постали корисни чланови друштвене заједнице.

Литература

Жил Дитертр: „Изводи из најзначајнијих одлука Европског суда за људска права“, ЈП Службени гласник, Београд, 2006., стр. 55 – 74.

Европска затворска правила, Савет Европе, Препорука бр. (2006) 2 Комитета Министара земљама чланицама у вези са затворским правилима, усвојена на седници одржаној 11. јануара 2006. године <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/EPR/EPRserbian.pdf>

Слободанка Константиновић Вилић., Миомира Костић.: „Пенологија“, Свен, Ниш, 2006., стр. 31- 46.

Комитет за људска права, Општи коментар 7, (Шеснаеста сесија , 1982.) Збирка Општих коментара и општих препорука у адаптацији Комисија за међународне конвенције о људским правима, UN Doc. HRI/GEN/1/Rev. 1 pri. 7(1994). <http://www.goranmiletic.com/resources/MONITORING%20%20KOM-PLET%20SRPSKI.doc>

---

²⁷ Пресуда Европског суда за људска права, представка бр. 23037/04, приступ 30.09.2011. године <http://www.crnps.org.rs/xdoc/arhivavesti/bgcljp21092006.htm>

Комитет за људска права, Општи коментар 21, (Четрдесетчетврта сесија, 1992.) Збирка Општих коментара и општих препорука, UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 prі 33(1994).

Наташа Мрвић-Петровић: „Криза затвора“, Војноиздарвачки завод, Београд, 2007., стр. 353-391.

Међународни стандарди за заштиту људских права осуђеника, <http://www2.ohchr.org/english/law/treatmentprisoners.htm>

Снежана Соковић.: „Извршење кривичних санкција“, Правни факултет Крагујевац, Службени гласник Београд, 2008., стр. 18 – 28.

Vida Vilić, LL.B.

Post-graduate student,
Faculty of Law, University of Niš

***The Protection of Fundamental Human Rights of Prisoners and other Detainees
under the Documents adopted by the Council of Europe***

Summary

In this paper, the author deals with the most significant international standards and control mechanisms governing the observance of human rights of prisoners and other persons deprived of their liberty. The author analyses the contents of the most significant international documents adopted by the Council of Europe and within the jurisdiction of the European Court of Human Rights, pointing out to some of the most important judgments from the jurisprudence of the European Court of Human Rights in cases pertaining to the violation of human rights and liberties of prisoners and other detainees.

*Human rights are universal legal guarantees which protect individuals and groups against the government actions hindering or preventing the exercise of the fundamental human rights, freedoms and dignity. After the Second World War, it was necessary to establish relevant human rights protection mechanisms, primarily due to their extensive violation in labour relations and a lack of supranational supervision. The first guarantees were prescribed in the International Covenant on Human Rights. The most significant international documents that established and regulated the standards for the human treatment of prisoners were established by the United Nations and the Council of Europe. The European Prison Rules were adopted as a result of the activity of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. This document comprises a comprehensive body of rules governing the protection of imprisoned persons in the European countries but it is not a legislative document of a binding nature. Pursuant to these rules, any convicted person is entitled to lodge an application (complaint) with the European Court of Human Rights, provided that the applicant has not received satisfactory protection and has exhausted the legal remedies available in the person's own country. The practice of filing complaints and seeking judicial protection before the European Court of Human Rights has been available since 1st November 1998. The ECHR decisions are final and binding on the signatory states. The case *Matijašević vs. Serbia* (2006) was the first ECHR judgment where Serbia was found liable for the violation of human rights of convicted offenders.*

Key words: *human rights, prisoners, international documents, Council of Europe, ECHR case law*